
op 18 oktober 1914 in de hervormde kerk te 's Heerenberg, maar dat was eerder uitzondering dan regel.

Rooms en protestants

En tenslotte was het apart wat de doopsgezinden deden omdat de hulpbehoevenden veelal rooms-katholiek waren, zoals de Middelburgse kerkgangers ook vaststelden op zondagmorgen 11 oktober. De gewijde en dagelijks voor de mis benodigde rooms-katholieke kerken mochten en konden meestal niet tot 'hotel' worden omgebouwd.¹⁷ Men kon er in een aantal gevallen wel slapen, maar overdag was de kerk weer nodig voor religieuze praktijken. In Hoogerheide – dat met Putte behoorde tot de eerste Nederlandse plaatsen die de tienduizenden Antwerpse vluchtelingen bereikten – drong de noodsituatie echter tot een uitzondering. In het door duizenden vluchtelingen overspoelde dorp werd in oktober 1914 de rooms-katholieke kerk als verblijf voor vluchtelingen ingericht. Een langs de Belgische grens trekkende *Maasbode*-journalist beschreef de kerk in zijn reportage:

De kerk was geheel leeggedragen en op los rondgespreid stroo zaten en lagen daar geheele families, honderden bijeen, in groepjes saamgeschoold rond de pilaren of zwigend naast elk-ander rondlopend, of aan anderen hun kommernissen mededeelend. (...) Dat er echter dien zondag de H. Mis zou gelezen worden voor zijn parochianen, en voor de katholieke vluchtelingen was geen sprake. De kerk had eerst op orde moeten gebracht worden en die armen daartoe er uit te verwijderen en weer naar buiten in het open veld te zenden, daarvan wilde de pastoor niet hooren.¹⁸

¹⁷ Er waren uitzonderingen: de pastoor van de parochie der H.H. Elisabeth en Barbara in het Schoterkwartier te Haarlem stelde op verzoek van het Groot Comité voor de Vluchtelingen, de oude kerk op het Pretoriaplein ter beschikking voor de onderbrenging van vluchtelingen, *De Tijd*, 7 oktober 1914.

¹⁸ *De Maasbode*, 13 oktober 1914.

¹⁹ *Algemeen Handelsblad*, 11 september 1914.

²⁰ *De Tijd*, 29 oktober 1914.

²¹ *Algemeen Handelsblad*, 13 oktober 1914.

Protestantse kerken konden hun niet als gewijd beschouwde kerkgebouwen gemakkelijker ter beschikking stellen en desnoods in onverschillig welke andere beschikbare ruimte hun kerkdiensten houden. In augustus 1914 werden te Ginneken bij Breda in de hervormde kerk enkele tientallen Duitse paters en nonnen gehuisvest die gevlucht waren uit hun klooster St. Mariënborg in het Belgische Minderhout.¹⁹ In Schoten bij Haarlem werd de hervormde Oude Kerk enige tijd ter beschikking van Belgische vluchtelingen gesteld.²⁰ Het rooms-katholieke dagblad *De Tijd* meldde op 22 oktober 1914 dat er 88 Belgische vluchtelingen verbleven in de pastorie van de Gereformeerde Kerk te Veenendaal. In Breda verbleven honderden vluchtelingen in de Grote Kerk en in Amsterdam 200 Belgische vluchtelingen in de Nieuwe Waalse Kerk aan de Keizersgracht, 'zonder te vragen naar godsdienst'.²¹

Een oecumenisch gebaar was dat in Borssele het kerkgebouw van